

Leidraad voor het leren reflecteren

BEGRIPSOMSCHRIJVING

De reflecterende handeling staat tegenover de routinehandeling en gaat verder dan de klassieke zelfevaluatie. Reflecteren heeft te maken met het nadenken over jezelf, over je handelen met als doel te komen tot een ander en beter handelen. VAN PARREREN geeft volgende omschrijving : "reflecteren is een vorm van oriëntering achteraf, dat wil zeggen nadat een handeling (of reeks van handelingen) voltrokken is, bezint de handelende persoon zich op die handeling(en) en de resultaten daarvan, om daardoor in het vervolg beter beslagen ten ijs te komen" (1981). De student moet geleerd worden bewust te reflecteren, zodat reflecteren een *attitude* wordt om zonodig het eigen didactisch en pedagogisch handelen telkens weer bij te sturen. Deze attitude sluit aan bij het beroepsprofiel zoals uitgewerkt door de Dienst voor Onderwijsontwikkeling (1997), in het bijzonder bij het functioneel geheel "de leraar als innovator en als onderzoeker".

BELANG VAN HET REFLECTEREN

- Een opleidingsmodel dat eenzijdig de nadruk zou leggen op theorie van buitenaf, of dat studenten oplossingen aanbiedt in de zin van "recepten", is een model dat niet beantwoordt aan de steeds weer veranderende omstandigheden waarin het onderwijs opereert. Studenten die de opleiding verlaten dienen over metacognitieve vaardigheden en een grondhouding te beschikken om het eigen didactisch en pedagogisch handelen in vraag te stellen en zelfstandig antwoorden te vinden op nieuwe vragen die onvermijdelijk zullen opduiken in de toekomstige praktijk. De kennis en vaardigheden die in de opleiding zijn ontwikkeld dienen immers steeds bevraagd vanuit de specifieke klas- en schoolcontext waarin de leerkracht functioneert.
- De professionele ontwikkeling van leerkrachten is dus een proces van voortdurende groei. De opleiding kan slechts een startcompetentie bijbrengen. Reflectieve (metacognitieve) vaardigheden zijn een voorwaarde om te kunnen groeien tot volwaardige leerkrachten die het onderwijsgebeuren kunnen analyseren en hieruit consequenties kunnen trekken voor het eigen didactisch en pedagogisch handelen. Zij zijn een voorwaarde om de eigen opvattingen en onderwijsconcepten te onderkennen en ze te relateren aan de wetenschappelijke theorievorming, om een eigen stijl te kunnen ontwikkelen en te werken aan de eigen professionele ontwikkeling.
- Leerkrachten moeten, overeenkomstig het beroepsprofiel, hun onderwijs ook kunnen verantwoorden tegenover anderen (ouders, collega's, leerlingen, ...). Door het reflecteren wordt het eigen handelen meer doorzichtig, wat dus overleg en verantwoording mogelijk maakt. Leerkrachten getuigen hierdoor van een meer open en uitgebreide professionaliteit.
- In een emancipatorische onderwijsvisie die nadruk legt op actief en zelfstandig leren en

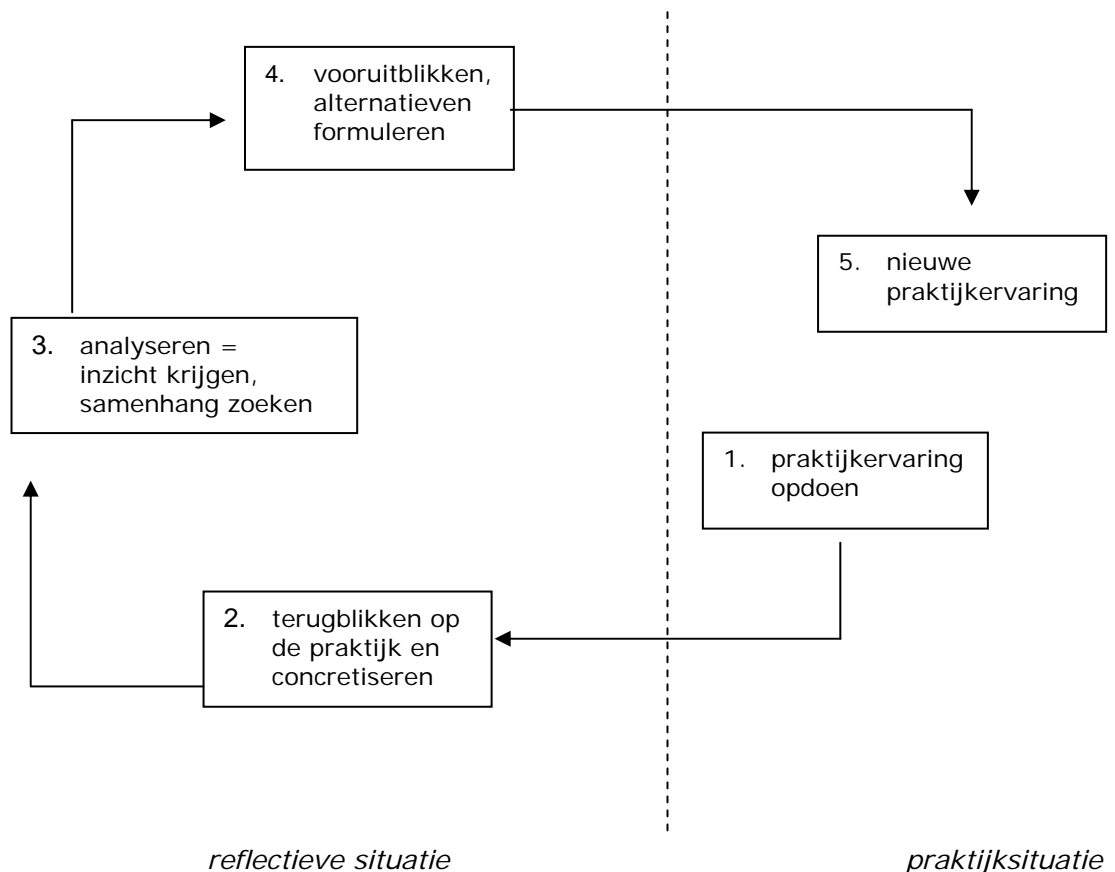
de ontwikkeling van verantwoordelijkheid en kritische zin bij leerlingen, kan verwacht worden dat de leerkracht een voorbeeldfunctie heeft wat betreft een reflecterende, kritische houding.

- Leerkrachten die de attitude bezitten te reflecteren over het eigen onderwijsgedrag, staan meer open voor vernieuwing. Ze lopen minder het gevaar te verstarren. Ze maken ruimte voor het uitproberen van alternatieven en onderzoek in de eigen klaspraktijk (= actie-onderzoek).

BEDOELING VAN DEZE LEIDRAAD EN HANDLEIDING BIJ HET GEBRUIK

Reflecteren over het eigen handelen betekent dat de student terugblijkt op praktijkervaringen. De student wordt zich bewust van het eigen handelen, kan algemene indrukken concretiseren, kan essentiële aspecten van een situatie onderscheiden en hierin een samenhang zoeken, en kan tenslotte alternatieven ontwikkelen voor toekomstige situaties. Dit proces wordt in onderstaand schema (naar Korthagen, 1993) uitgedrukt.

Uit het bovenstaande blijkt dat reflecteren iets is dat systematisch dient te gebeuren (attitude !). Het is dus aan te bevelen dat het reflecteren gebeurt op regelmatige en voor de studenten zinvolle momenten, liefst vóór de nabespreking met de stageleider. Uiteraard hangt dit alles een beetje af van de beschikbare tijd van de student en de stageleider. Er wordt een schriftelijke neerslag gemaakt van de les of de lessenreeks. Aldus kan een logboek aangelegd worden waarin de praktijkervaringen worden genoteerd. Hierbij geldt zeker de regel dat niet zozeer de kwantiteit, dan wel de kwaliteit van de reflectie belangrijk is.

We geven hierbij enkele oriënterende vragen die de hierboven staande fasen in het reflectieproces concretiseren en een eerste aangrijpingspunt zijn om een zinvol reflectieproces op gang te brengen (Korthagen, 1993).

Fase 5 en fase 1 (terugblik op voorbereidingsfase)

- Wat wilde ik bereiken?
- Waar wilde ik op letten?
- Wat wilde ik uitproberen?

Fase 2 (terugblik op praktijkervaring)

- Wat gebeurde er concreet?
  - Wat wilde ik doen? Wat wilde ik daarmee bereiken?
  - Wat deed ik?
  - Wat deden de leerlingen?
  - Welk effect had mijn gedrag op hun gedrag?
  - Wat dacht ik, wat voelde ik?
  - Wat denk ik dat ze wilden, dachten, voelden?

Fase 3 (analyse)

- Wat is de samenhang tussen de antwoorden binnen fase 2?
- Wat is de invloed van de klascontext, de school, de bredere maatschappelijke context?
- Wat is de positieve ontdekking?
- Wat is het probleem?

Fase 4 (bijsturing of uitbreiding van het eigen repertoire)

- Welke alternatieven zijn mogelijk?
- Wat zou ik een volgende keer wel / niet doen?
- Welke voordelen kan deze keuze bieden?
- Welke nadelen kan deze keuze bieden?

Uit de vragen hierboven blijkt dat reflecteren slechts mogelijk is vanuit een referentiekader, vanuit een bepaalde achtergrond van kennis, verwachtingen, veronderstellingen, bedoelingen. Die beïnvloeden de wijze van waarnemen en analyse en vormen de basis van het handelen. Concreet betekent dit dat de student over enig inzicht dient te beschikken omtrent onderwijsgedrag en alle beïnvloedende factoren en mogelijke gevolgen.

De student zal die items kiezen die voor deze les en voor de volgende stap in zijn persoonlijke groei als leraar meest relevant zijn. De kritische incidentmethode is hierbij uiterst bruikbaar. Hij overloopt daarbij bovenstaande vragen en beantwoordt die die relevant zijn in het kader van zijn individueel leerproces.

LEIDRAAD BIJ GLOBALE REFLECTIE

1. STARTCOMPETENTIES - ZELFBEELD - VISIE

Positieve ervaringen

- Wat gaat reeds vlot, waar heb je geen moeite mee? Waaraan ligt dit?
- Waarover ben je echt tevreden?
- Waaruit heb je het meest geleerd?

Negatieve ervaringen

- Wat lukte onvoldoende of niet?
- Waar zitten je grootste problemen en knelpunten? Wat vind je moeilijk?
- Welke werkpunten neem je mee naar de volgende praktijkervaring?

Zelfbeeld / Leerproces

- Welke onderwijsstijl(en) hanteer je meestal / nooit?
- Heb je zicht op jouw basiscompetenties als leraar aan het eind van deze stage? Kan je jouw sterke en zwakkere kanten situeren binnen de functiegehelen van de leraar? Vergelijk met je begincompetenties.
- Welke inzichten heb je ontdekt of met welke (nieuwe) vragen zit je omtrent de taak van de leerkracht als begeleider van leerprocessen, als opvoeder, als vakexpert, als organisator, als cultuurparticipant?

Visie

- Welke invloed heeft deze stage op jouw onderwijsopvattingen? Hebben deze praktijkervaringen jouw inzichten veranderd, bevestigd, aangevuld?
- Kan je je eigen onderwijsvisie aan het eind van deze stage omschrijven?

2. LEEROMGEVING - STAGEBEGELEIDING

- Hoe was de sfeer op de stageschool? Hoe zou je de schoolcultuur typeren?
- Waren er binnen de hogeschool factoren die bevorderend of belemmerend werkten met betrekking tot het goed doorlopen van je stage?
- Waren de uit te voeren opdrachten duidelijk omschreven? Wist je hoe aan de slag te gaan?
- Kreeg je voldoende kansen tot zelfstandigheid en creativiteit bij het uitwerken en realiseren van de lessen?
- Verschilt de aanpak van de mentor met de aanpak die jij zelf hebt ervaren in hogeschool en / of universiteit?
- Kreeg je kans om je mening te formuleren en te funderen?
- Werden er zaken gereleveerd waarvan je je niet bewust was en waarmee je bij je volgende stap in de praktijk rekening zal houden?
- Van welke waarschuwingen / opmerkingen van de mentor ben je door de praktijk zelf overtuigd geraakt?
- Waarvoor had je graag bijkomende begeleiding gekregen vanuit de stageschool?
- Waarvoor had je graag bijkomende begeleiding gekregen vanuit de universiteit?